

RESPUBLIKAMIZDA RANGDOR METALLURGIYANING ISTIQBOLLARI

Xolmatov Abbos Qo‘ldoshevich

Hududiy Elektr tarmoqlari AJ Surxondaryo filiali Denov TETK xodimi.

E-pochta orit4069@gmail.com

Ergasheva Zarifa Sodiqovna

Termiz muhandislik-texnologiya instituti sanoat texnologiyalar fakulteti

kimyoviy texnologiya yo‘nalishi 1- bosqich talabasi.

E-pochta zarifaergasheva686@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekistonda rangli va qora metallurgiya sohasini rivojlantirish kamyob tarqoq metallarni ishlab chiqarish suratini o‘stirish hamda xalqimiz turmush tarzini yaxshilash.

***Kalit so‘zlar:**Metallar kamyob nodir tarqoq qimmatbaho metallar,metallurgiya istiqbollari ishlab chiqarish korxonalar.*

Rangdor asl va nodir metallarni qazib olish, boyitish va eritishni o‘z ichiga oladigan rangdor metallurgiya uning keng tarmoqlari O‘zbekistonning dunyoviy ahamiyatga ega bo‘lgan iqtisodiy sohalaridan biri hisoblanadi. Respublikamiz xududida zahira buyicha ancha istiqbolli, qazib olishning texnik iqtisodiy ko‘rsatkichlari qulay bo‘lgan qator miss, polimetall, folfram, molebden konlari, alyuminiy va magniy xom ashyolari boshqa rangdor hamda nodir metallar topilgan.

O‘zbekistonning rangdor metallurgiyasi ancha yosh ishlab chiqarish tarmoqlaridandir. Shunga qaramay uning hissasi O‘rta Osiyo Respublikalarida ishlab chiqarilgan rangdor metallarning 2.3 qismidan ko‘pi to‘g‘ri keladi.

Konlarni ishga solish jarayonida Respublikamizda 1935 yillarda volfram, molebden, 1941 yilda flyuorit, 1952 yilda qo‘rg‘oshin, rux, 1956 yilda esa mis qazib chiqarish va boyitish va hamda ularni konsentratlarini tayyorlash sanoati vujudga keldi. Dastlabki davrlarda O‘zbekistonning rangdor metallurgiyasi rudalarni qazib chiqarish, boyitish, hamda tayyorlangan konsentrantrlarni boshqa Respublikalarga tayyor mahsulot olish uchun jo‘natish bilan shug‘ullangan bo‘lsa, endilikda u mazkur sanoat hamma ishlab chiqarish bosqichlarini o‘z ichiga oluvchi to‘la siklli sanoat tarmog‘iga aylandi.

Bu sanoatning korxonalari Olmaliq, Mirintov (Zarafshon), Navoiy tog' metallurgiya kombinatlari, O'zbekiston qiyin eriydigan va issiqqa bardoshli qotishmalar kombinati (Chirchiq) Ingichka hamda Qo'ytosh, kon boshqarmalari, "O'zbekiston oltini" kombinati va boshqalardir.

Olmaliq tog' metallurgiya kombinati rangdor metallurgiyaning yirik korxonalaridan biridir. Bu kombinat mis, polimetall rudalarni qazib olish, boyitish, mis va rux eritish korxonalarini birlashtiradi.

Mis, Qalmoqqir va Sarichekuv konlaridan qazib olinadi hamda kombinat tarkibiga kiruvchi boyitish fabrikasi boyitilib, mis zavodida eritiladi. Qo'rg'oshin kon va Oltintopgan polimetall konlaridan qazib olinadigan rudalar qo'rg'oshin, rux boyitish fabrikasida boyitiladi. rux konsentrlantlari kombinat tarkibidagi rux zavodida eritiladi. Qo'rg'oshin konsentrlantlari esa eritish uchun xozircha Respublikadan tashqariga chiqarilmoqda. Olmaliq tog' metallurgiya kombinatining rux va qo'rg'oshin sanoati bilan bog'liq korxonalari tarkibiga sulfat kislotalari ishlab chiqaruvchi korxonalar xam kiradi.

Umuman Respublikamizda rangdor metallurgiyaning mis, rux va qo'rg'oshin tarmoqlarini rivojlantirish istiqbollari juda yaxshi.

Mis sanoatining istiqboli ishlab turgan Qalmoqqir, Sarichekuv konlarida hamda shu nihoyadagi Dalneye, Baliqti kabi konlarini ishga solish bilan cheklanmaydi. Respublikaning bir qator boshqa nohiyalarida ham istiqboli mis konlari topilgan. Ulardan muhimlari Janubiy O'zbekistondagi Xandiza Charchar, Buxoro viloyatidagi Qizilqum, Farg'ona vodiysi va boshqa joylardagi mis konlaridir. Bu 15 dan ortiq mis konini ishga solish, mis sanoatini xom ashyo bazasini kengaytiradi, yangi boyitish fabrikalari qurish, Olmaliq tog' metallurgiya kombinatidagi mis zavodini quvvatini oshirish imkonini beradi. Qalmoqqir mis konlari negizida tugal metallurgiya sikliga ega bo'lgan Olmaliq kon-metallurgiya kombinatidir. Kombinatlarning mis majmuasiga Qalmoqqir mis koni (1954) ruda boyitish fabrikaga (1957) metallurgiya zavodi (1962) dan qurg'oshin-rux kompleksi Qurg'oshinkon (1950), Oltintopgan (1955), Chlata (1971), Ruda boyitish fabrikasi (1954) metallurgiya zavodi (1970) dan iborat.

O'zbekistonda mis, qo'rg'oshin va rux sanoatining bir yerda joylashganligi muhim qulayliklar tug'diradi. Bu esa ularning chiqindilaridan xalq xo'jaligida foydalanish, rangdor metallurgiya konlari o'rtasida bog'lanish va ularning kimo sanoati bilan koorperasiyasini amalga oshirish imkonini beradi.

Mis metallurgiya kombinati Olmaliq ammos zavodiga sulfat kislota yetkazib bermoqda, kimyo sanoati korxonalarida sintetik tolalar, qishloq xo'jaligi uchun zaharli kimyoviy moddalar va boshqa mahsulotlar ishlab chiqarish uchun zarur ishlab chiqarish komponentlari bilan ta'minlab turibdi.

O‘zbekiston rangdor metallurgiyasining kata ahamiyatga ega bo‘lgan yana bir tarmog‘i volfram, molebden rudalarini qazib olish, boyitish va ular asosida qiyin eriydigan va o‘tga chidaydigan qotishmalar tayyorlash sanoatidir.

Volfram, molebden konsentratlari Chirchiqdagi O‘zbekiston qiyin eriydigan va o‘tga chidamli qotishmalar kombinatida eritiladi. Kombinat Hamdo‘stlikdagi eng yirik kombinatlardan biri bo‘lib, xilma-xil mahsulotlar (volfram va molibden simlari qattiq qotishmalar propan, tog‘ jinslarini parmalaydigan asoslar) ishlab chiqariladi.

O‘zbekiston rangdor metallurgiyasining eng ahamiyatli tarmoqlaridan biri oltin sanoatidir. Bu tarmoq ancha boy va nodir xususiyatlarga ega bo‘lgan yirik oltin konlariga ega.

O‘rta Osiyoda xususan O‘zbekiston hududidan oltin qazib olish undan turli taqinchoqlar, zargarlik buyumlari bezaklar yasash mil.av. VI-V asrlardayoq bo‘lganligi arxeologik topilmalardan ma‘lum. Sochma va tugma oltin konlari mavjud bo‘lib, sochma oltin X-XI asrlarda Chotqol, Chirchiq, Norin, Koson, Suh, Zarafshon, Darvoz daryolari vodiylarida olib borilganligi to‘g‘risida ma‘lumotlar bor.

Ma‘lumki, O‘zbek oltini markazga olib ketilgan 30 yillarda “O‘zbekoltinnoyobmet” tresti tashkil etildi. O‘sha davrda Ohangaron, Chirchiq daryo vodiylarida, Qurama tog‘larida oltin izlovchilar, oltinli qumni yuvish usulida olganlar. 1950 yillardan boshlab razvetka qilish kuzaytirilib, Qoraquton, Bichanzor, Pirmirob, Guzaksoy, so‘ngra Kuchbuloq, Murintov, Chormiton, Marjonbuloq, Kauldi, Qizilolmalisoy, Sarmich va boshqa konlar topildi.

1970 yil Chodak oltin koni ishga tushirildi. O‘sha yillari oltin qazib olish uch marta ko‘paydi. 1972 yil Kuchbuloq koni va Angren oltin ajratish fabrikasi quvvatlarida ishlay boshladi. 1977 yil Kauldi, 1980 yil Marjonbuloq oltin qazib olish kompleksi, 1989 yil Zarmitan va Qizilolmalisoy konlari foydalanishga topshirildi.

Mustaqillik yillarida «O‘zbekiston” birlashmasi negizida O‘zRning Qimmatbaho metallar davlat qo‘mitasi tashkil etildi va bu qo‘mita 1994 yil O‘zbekiston uyushmasi (“O‘zolmosoltin”) ga aylantirildi. Navoiy shahrida bo‘lgan «Qizilqumkamyobmetallolтин” konserni (1991) faoliyat ko‘rsatmoqda.

Garchi O‘zbekistonda qadim-qadimdan oltin qazib chiqarilgan bo‘lsada, uning asosiy konlari hozirgi o‘n yilliklar davrida izlab topildi va ishga solindi. Hozirgi paytda Nurota, Chotqol tog‘lari yon bag‘irlari va markaziy Qizilqumdagi Marjonbuloq, Chodak, Murintov konlaridan oltin qazib olinmoqda. Zarafshon shahrida yirik oltin tayyorlash kombinati ishlab turibdi. 1991 yildan boshlab Olmaliq tog‘ metallurgiya kombinati tarkibida yo‘ldosh asl metallar (oltin, kumush) ni ajratib oladigan sex ishga tushirildi. Buyuk Britaniyaning «Lonro” firmasi bilan hamkorlikda markaziy Qizilqumda oltin rudalari konini ishga tushirish va oltin ajratib olish bo‘yicha katta korxonasi-“Amantayu Golfiluz” qo‘shma korxonasi loyihasi amalga oshirildi.

O'zbekiston oltinni sifati jihatidan yuqori bo'lib, Navoiy kon-metallurgiya kombinatida olingan oltin yombilar London rangli metallar birjasining sertifikatini olgan (1994). Bu qimmatbaho resurslar endi mustaqil O'zbekistonning iqtisodiyotini yuksaltirishga xizmat qilmoqda.

O'zbekistonda alyuminiy sanoatini rivojlantirish uchun ham zarur sharoit va zahiralari mavjuddir.

Respublikada shuningdek, surma, qalay va boshqa rangdor metall konlari ham aniqlangan.

Qora metallurgiya barcha iqtisodiy nohiyalar va butun Respublika xo'jaligini har tomonlama majmui rivojlantirish uchun zarur moddiy negizdir. Qorametallurgiya mahsuloti xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarida texnika taraqqiyotini belgilab beruvchi mashinasozlik sanoati uchun xom ashyo, uning asosiy poydevori hisoblanadi.

O'rta Osiyodagi birinchi zamonaviy metallurgiya zavodi qurilishi ulgum xalq xashari yo'li bilan 1942 yilda boshlangan, 1944 yilning 5 martida zavoddan dastlabki eritmasi olindi. 1945 yilning fevralida esa 2-marten pechi, 1949 yilda 3-marten pechi mahsulot bera boshladi. 1978 yil avgustda quvvati yiliga 250 ming tonna elektr bilan po'lat eritish (EPES) mahsulot bera boshladi.

Zavod tamg'ali propan mahsulotlari quvuri bilan birga 50 ga yaqin xalq iste'mol tovarlari ishlab chiqarilmoqda.

70-yillar ikkinchi yarmida O'zbekiston metallurgiya zavodida elektr quvvati yordamida po'lat eritish sexi va yangi prokat sexi ishga tushirildi. Po'lat eritish sexidagi texnologik jarayonlarni boshqarish avtomatlashtirilgan. Zavoda keng iste'mol buyumlari, (sirlangan metall idishlar va hakoza) ishlab chiqaradigan sex ham ishlaydi.

Korxonada ishlab turgan barcha yillar davomida po'lat va prokat ishlab chiqarish uzluksiz ko'payib bordi. 1946 yilda 23 ming t. Po'lat va 3000 t. Prokat ishlab chiqarilgan bo'lsa, bu ko'rsatkichlar 1965 yilda tegishli ravishda 368 ming t. Po'lat va 255 ming t. Prokatni, 1990 yilda esa 1015 ming tonna pulat hamda 955 ming t. Prokatni tashkil qildi. 2005 yil 607.3 ming t. Va 562.2 ming t. Tayyor prokat ishlab chiqarildi.

Toshkentdagi «Ikkilamchi qora metall» zavodida (Buxoro, Samarqand va Sirdaryo viloyatlarida) temir-tersaklarni qayta ishlash maxsus korxonalar hamda sexlar qurildi.

O'zbekiston shaxar va qishloqlarini to'la gazlashtirish va ichimlik suvi bilan ta'minlash rejalari Bekobod metallurgiya zavodida metall quvurlar tayyorlaydigan maxsus sexning ishga tushurilishiga olib keldi. Gaz va suv quvurlari ishlab chiqarish yanada kengaydi.

Zavodni kelajakda yanada kengaytirish va qayta tuzish jarayonida ishlab chiqariladigan prokat turlarini mahalliy ehtiyojlarga qarab o'zgartirish mo'ljallanadi.

Bekobod zavodining quvvatini yanada oshirish davr talabidir, chunki bu korxonada hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikalarida yig'ilib qolayotgan temir-tersakning choragini ham qayta eritib ulgura olmayapti.

XULOSA

Respublika xududida qora metallurgiyani rivojlantirish uchun zarur bo'lgan temir va marganes rudalari, flyus materiallari va o'tga chidamli xom ashyolar ham topilgan. Muhtaram prezindtimiz iqtisodimizni rivojlantirish yo'lida rangli metallurgiyani alohida takidlab o'tdilar. Bu xom ashyolar asosida kelajakda to'la sikli qora metallurgiya sanoatini barpo etish mumkin. Jumladan o'zbekiston hududida joylashgan foydali qazilma konlarida georazvedka ishlarini olib borib nodir metallar hamda insoniyatga zarur bo'lgan hom ashyolarni ishlab chiqarishni jadallashtirish va qora va rangli metallurgiya sanoatini rivojlantirsak iqtisodiy jihatdan yuqori samaradorlikka erishamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *Otrabotka polimetallicheskogo mestorojdeniya Xandiza Kniga 1. Poyasnitelnaya zapiska.* V.A.Potylitsyn; M.A.SHadrin; A.V. Sredanovich; g. Moskva, 2010 g.

2. *Burovzryvnye raboty, Kurs leksiy*, YU.D.Norov, Navoiy 2006 3. *Foydali qazilmalarni er osti usulda qazib olish asoslari*, Norov YU.D., SHemetov P.A. NAVOIY-2012.

4. *Burg'ulash va portlatish ishlari*; V.R.Rahimov, N.U.Ubaydullaev. TOSHKENT «TURON-IQBOL» 2016

6. *Gorno-metallurgicheskiy kompleks: dostijeniya, problemy i prespektivy innovatsionnogo razvitiya*; Navoi 15-16 noyabrya 2016 g.

7. <http://mggu.ru> – Moskva davlat konchilik instituti .